

แนวทางการพัฒนาสู่การเป็นพื้นที่ท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ของอำเภอน้ำสนิคม จังหวัดชลบุรี

Guidelines for Developing Historical Tourism of Phanat Nikhom, Chonburi Province

ดวงทอง สรประเสริฐ*

Tuangtong Soraprasert

มหาวิทยาลัยบูรพา

Burapha University

*gubaitong@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความชิ้นนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอให้เห็นถึงศักยภาพของอำเภอน้ำสนิคม จังหวัดชลบุรี ในการที่จะได้รับการพัฒนาขึ้นเป็นพื้นที่ท่องเที่ยวในรูปแบบต่างๆ โดยการลงสำรวจพื้นที่ การเก็บรวบรวม และวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ อัตลักษณ์และวัฒนธรรมของอำเภอน้ำสนิคม ซึ่งผลการศึกษาพบว่า อำเภอน้ำสนิคมเป็นพื้นที่ที่มีศักยภาพเหมาะสมจะพัฒนาขึ้นเป็นแหล่งท่องเที่ยว เนื่องจากประกอบด้วยทรัพยากรท่องเที่ยวที่สำคัญกล่าวคือ 1) ทรัพยากรท่องเที่ยวประเภทประวัติศาสตร์อันได้แก่ โบราณสถานเมืองพระรถ โบราณสถานเนินดินโคกพนมดี โบราณสถาน วัดใต้ต้นลาน และโบราณวัตถุที่ถูกขุดพบในพื้นที่อำเภอน้ำสนิคม 2) ทรัพยากรท่องเที่ยวประเภทศิลปวัฒนธรรม ประเพณีและกิจกรรมอันได้แก่ การผลิตเครื่องจักสาน งานประเพณีบุญกลางบ้าน งานประเพณีไหว้พระจันทร์ การเดินเอ็งกอและ 3) ทรัพยากรท่องเที่ยวทางธรรมชาติอันได้แก่ จุดชมค้างคาวแม่ไก่ วัดหลวงพรหมาวาส

นอกจากนี้อำเภอน้ำสนิคมยังมีปัจจัยสนับสนุนศักยภาพการท่องเที่ยวที่สำคัญ คือการมีทุนสังคม (Social Capital) ในระดับเข้มแข็ง คือความสมัครสมานสามัคคีของคนในอำเภอน้ำสนิคมที่ร่วมแรงร่วมใจกันจัดงานประเพณีต่างๆ ของท้องถิ่นกันเป็นประจำทุกปี และร่วมกันสืบทอดกิจกรรมการเล่นพื้นบ้านได้อย่างเหนียวแน่นมาจนถึงปัจจุบัน ด้วยเล็งเห็นความสำคัญในการสืบสานประเพณีเก่าแก่ของท้องถิ่นให้ดำรงอยู่ต่อไปในรุ่นลูกหลาน

คำสำคัญ : น้ำสนิคม การพัฒนา ท่องเที่ยว ศักยภาพ

Abstract

This article is an attempt to point out the tourism development potential of Phanat Nikhom by proposing abundantly tourism resources found in an area of the city. By conduct a survey and review literature, tourism resources in Phanat Nikhom can summarize into 1) Historical and archaeological resources include Phra Rot ancient city, Wat Tai Ton Lan, and Khok Phanomdee, etc., also Dvaravati era antiques found in numerous locations of the city 2) Cultural activities and traditional festivals resources include Moon Festival Event, Boon Klang Ban, Engkor performance, local basketry, and “Joke” riddle and 3) Natural resource includes bat watching at Wat Laung Phrommawas.

Alongside tourism resources mention above, the city of Phanat Nikhom has a social capital as a complementary factor that helps reinforce its tourism potential. The community strength that well built on a social capital reflects in the consistency of activities and festivals held every year through. People in the community feel proud to participate in traditional activities that help maintain their rich and value culture for the next generation.

Keywords : Phanat Nikhom, development, tourism, potential

บทนำ

พนัสนิคมเป็นอำเภอหนึ่งของจังหวัดชลบุรี อยู่ห่างจากกรุงเทพฯไปทางทิศตะวันออกเฉียงร้อยกว่า กิโลเมตร สามารถเดินทางได้หลายเส้นทางไม่ว่าจะเป็นโดยทางด่วนสายบูรพาวิถีหรือทางหลวงพิเศษหมายเลข 7 (มอเตอร์เวย์) และอยู่ห่างจากตัวจังหวัดชลบุรีไปทางตะวันออกเฉียงเพียง 20 กว่ากิโลเมตรเท่านั้น

พนัสนิคมถือเป็นเมืองเก่าที่มีประวัติศาสตร์ความเป็นมายาวนานนับตั้งแต่สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ตอนต้น โดยถือกำเนิดขึ้นในปีพ.ศ. 2371 หรืออาจกล่าวได้ว่า เมืองพนัสนิคมนั้นมีมาก่อนที่จะมีการก่อตั้งจังหวัดชลบุรีเสียอีก และหากสืบสาวประวัติศาสตร์ให้ย้อนลึกยิ่งขึ้นไปอีก ก็พบว่าชุมชนเก่าแก่สุดที่พบในพนัสนิคม คือบ้านโคกพนมดี ตำบลท่าข้ามในปัจจุบันนั้น มีอายุถึงราว 3,000 ปี ส่วนช่วงเมืองเก่าสมัยทวารวดีที่มีอายุราว 1,500 ปีนั้น อยู่ในตำบลหน้าพระธาตุ และเปลี่ยนชื่อเรียกในยุคต่อมาว่าเมืองพระรถตามชื่อสมมุติจากรถเสนชาดก ซึ่งเป็นเรื่องหนึ่งในวรรณกรรมทางพุทธศาสนา “ปัญญาชาดก” ซึ่งเป็นที่แพร่หลายในชาวลาว (Sujit Wongthes, 2016)

กลุ่มคนซึ่งเป็นผู้อพยพมาตั้งรกรากยังเมืองพนัสนิคมนั้นคือกลุ่มลาวอาสาปากน้ำ ซึ่งเป็นกลุ่มชาวลาวจำนวนราว 2,000 คนภายใต้การนำของท้าวไชยอุปราชเมืองนครพนม ซึ่งไม่สมัครใจที่จะอยู่ภายใต้การปกครองของพระบรมราชา เจ้าเมืองนครพนมคนใหม่ในเวลานั้น จึงได้พากันอพยพมาขอพึ่งพระบรมโพธิสมภารพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยในปี พ.ศ.2352 ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 2 ก็ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้ลาวนครพนมกลุ่มนี้ไปตั้งบ้านเรือนอยู่ที่คลองมหาวงศ์ เมืองสมุทรปราการ และได้โปรดเกล้าแต่งตั้งให้ท้าวอินทพิศาล บุตรคนโตของท้าวไชยเป็นปลัดเมืองสมุทรปราการ มีหน้าที่ดูแลทุกข์สุขของกลุ่มลาวดังกล่าว ซึ่งเป็นที่รู้จักกันในนาม “ลาวอาสาปากน้ำ” (Kham Bunnag, 1961)

จนกระทั่งในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว กลุ่มลาวอาสาปากน้ำกลุ่มนี้ก็ขอลไปอยู่ที่ใหม่ เนื่องจากเป็นชาวลาวจากดอนน้ำจืด เมื่อต้องมาตั้งรกรากใหม่ในเมืองน้ำเค็มอย่างสมุทรปราการจึงไม่คุ้นเคย และด้วยในรัชสมัยนี้ไทยต้องทำสงครามกับเวียดนามอยู่บ่อยครั้งและต้องเดินทัพผ่านทางภาคตะวันออก จึงได้มีการจัดตั้งหัวเมืองตามเส้นทางขึ้นเป็นระยะเพื่อใช้พักการเดินทัพ ประกอบด้วย เมืองประจันตคาม เมืองกบินทร์บุรี เมืองวัฒนานคร เมืองอรัญประเทศ เมืองศรีโสภณ และแบ่งเขตแดนเมืองชลบุรีกับเมือง ฉะเชิงเทรารวมกันตั้งเป็นเมืองขึ้นชื่อเมือง “พนัสนิคม” และอพยพลาวอาสาปากน้ำมาอยู่ที่เมืองนี้ ตั้งเจ้านายลาวเป็นเจ้าเมือง พระราชทานยศและราชทินนามเป็น “พระอินทราชา” นอกจากนี้ยังมีคนลาวจำนวนมากที่อพยพ บ้างก็ถูกกวาดต้อนเข้ามาจากสงครามความขัดแย้งไทย ลาว กัมพูชา (Ministry of Culture, 1940)

จนกระทั่งเมื่อหมดยุคสงคราม ภาคตะวันออกเริ่มฟื้นตัวทางเศรษฐกิจจนเกิดการหลั่งไหลเข้ามาของชาวจีน เมืองพนัสนิคมจึงมีกลุ่มชาวจีนแต่จิวที่เข้ามาตั้งรกรากและก่อให้เกิดย่านการค้าถาวรจนกลายเป็นตลาดของเมืองขึ้น พนัสนิคมจึงเป็นพื้นที่การอยู่ร่วมกันของชน 3 เชื้อชาติไทย ลาว และจีนมาเป็นเวลานานนับร้อยปี จนกลายเป็นพื้นที่ชุมชนที่อยู่อาศัยที่เต็มไปด้วยความหลากหลายของวัฒนธรรมประเพณีที่น่าสนใจ ไม่ว่าจะเป็นพิธีกรรมทางศาสนา การละเล่นพื้นเมือง ผลิตภัณฑ์พื้นบ้าน สำหรับอาหาร และการดำเนินวิถีชีวิต

พนัสนิคมเป็นเมืองปิด แม้การคมนาคมจะทำได้สะดวกสบายด้วยถนนลาดยางขนาด 4 เลน ที่มุ่งหน้าเข้าสู่ตัวอำเภอ แต่ก็ไม่ได้เป็นที่แวะเวียนเข้ามาของคนต่างถิ่นมากนัก นอกเสียจากจะถูกใช้ในการเดินทางเพื่อข้ามไปยังนิคมอุตสาหกรรมที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ใกล้เคียง หรือขนส่งผลผลิตทางการเกษตร อันเป็นอาชีพหลักของคนในพื้นที่ และถึงแม้ว่าอำเภอพนัสนิคมจะมีการจัดงานเทศกาลประเพณีต่างๆ อยู่เป็นประจำทุกปีเพื่อสืบสานมรดกทางวัฒนธรรม แต่ก็ยากที่จะหานักท่องเที่ยวจากต่างถิ่นเข้าไปเที่ยวชม ส่วนหนึ่งมีสาเหตุมาจากยังไม่มีพัฒนาพื้นที่อำเภอพนัสนิคมให้กลายเป็นพื้นที่การท่องเที่ยว ที่ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มีอยู่ในท้องถิ่นอย่างเป็นรูปธรรม ทั้งยังไม่มีมีการสำรวจและสร้างเส้นทางท่องเที่ยวและประชาสัมพันธ์ให้กับนักท่องเที่ยวภายนอกได้รู้ว่าเป็นระบบอีกด้วย

ข้อควรคำนึงถึงอีกประการหนึ่งคือ แม้พนัสนิคมจะเป็นเมืองที่ไม่ได้ถูกใช้เป็นทางผ่านในการสัญจรข้ามไปยังเมืองอื่นมากนัก แต่ก็เชื่อว่าพนัสนิคมจะไม่ต้องเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงหรือผลกระทบจากภายนอก เนื่องด้วยในพื้นที่อำเภอพานทองและพื้นที่ติดกันในหลายส่วน เกิดการขยายตัวของโรงงานและนิคมอุตสาหกรรม ส่งผลให้มีการกว้านซื้อที่ดินจากชาวพนัสนิคมที่เดิมประกอบอาชีพเกษตรกรรมเพื่อนำไปใช้ในการก่อสร้างโรงงาน ตำแหน่งงานในโรงงานอุตสาหกรรมที่มีจำนวนมากทำให้มีการเข้ามาอยู่ของคนต่างถิ่นเพิ่มมากขึ้น เริ่มมีธุรกิจหอพัก ร้านอาหาร และสิ่งอำนวยความสะดวกเกิดขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการของคนต่างถิ่น มีการเข้ามาก่อตั้งซูเปอร์มาร์เก็ต ร้านสะดวกซื้อและร้านอาหารฟาสต์ฟู้ดของกลุ่มทุน ซึ่งล้วนแต่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของเมืองพนัสนิคมทั้งในทางบวกและลบ อีกทั้งการละทิ้งถิ่นฐานของประชากรวัยหนุ่มสาว ที่ออกเดินทางไปศึกษาต่อยังเมืองหลวงและไม่หวนกลับมาประกอบอาชีพยังบ้านเกิด ด้วยมีทางเลือกเพียงอาชีพเกษตรกรรมหรือค้าขายในตลาดเป็นส่วนใหญ่ เป็นที่น่าหวั่นใจว่าจะจะเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้วัฒนธรรมประเพณีที่สืบทอดต่อกันมา เริ่มเลือนรางจางหาย ด้วยสมาชิกของชุมชนปัจจุบันซึ่งเป็นคนต่างถิ่น หรือเป็นลูกหลานที่นานๆ จะกลับมาเยี่ยมบ้านเกิด มีความใกล้ชิดผูกพันกับชุมชนไม่เหนียวแน่นนัก และไม่เห็นประโยชน์ในการธำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรมประเพณี

ของคนรุ่นก่อน ทำให้งานประเพณีบางอย่างเริ่มผิดรูปผิดรอย เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม หรือบางครอบครัวก็เริ่มไม่ถือปฏิบัติอีกต่อไปแล้ว อันเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ประเพณีเลือนหายไปจากท้องถิ่น เป็นกรณีอันคล้ายคลึงกับประเพณีแห่ทางภาคอีสานที่เริ่มจะมีให้เห็นน้อยลงมากแล้วในหลายจังหวัด เนื่องจากคนรุ่นใหม่ไม่เห็นความจำเป็น

การนำวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิตที่หล่อเลี้ยงอัตลักษณ์ของอำเภอพนัสนิคมอันจัดว่าเป็นทุนวัฒนธรรมมาเป็นปัจจัยการผลิตด้านการท่องเที่ยวตามแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ (Creative Economy) นั้น นอกจากชุมชนจะได้รับประโยชน์ในแง่ของเศรษฐกิจอันเป็นรายได้ที่เกิดจากการใช้จ่ายเงินของนักท่องเที่ยวแล้ว เป็นการสร้างงานสร้างอาชีพเพื่อให้คนรุ่นใหม่ในท้องถิ่นไม่ต้องละทิ้งบ้านเกิดแล้วยังอาจเป็นหนทางหนึ่งที่จะช่วยกระตุ้นให้ชุมชนเกิดการตื่นตัวที่จะหวงแหนและธำรงรักษาวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิตแบบดั้งเดิมของตนมากยิ่งขึ้น ตลอดจนอาจช่วยรื้อฟื้นวัฒนธรรม ประเพณีบางส่วนที่อาจเลือนหายไปบ้างแล้วให้คืนกลับมาได้ ดังที่เกิดขึ้นในกรณีศึกษาด้านการพัฒนาชุมชนชาวไตในสิบสองปีนมาณฑลยูนนาน ประเทศจีน ที่บ่งชี้ให้เห็นว่า การท่องเที่ยวได้ช่วยกระตุ้นให้ชาวไตในแคว้นสิบสองปีนมาเกิดความรู้สึกเคารพยกย่องวัฒนธรรมของตนเองมากขึ้นกว่าเดิม และยังมีส่วนช่วยให้ชาวไตประกอบสร้างอัตลักษณ์ของตนเองขึ้นอีกครั้ง (Reconstruct) ภายใต้บริบทความหลากหลายทางวัฒนธรรมที่ชาวไตเผชิญอยู่ในปัจจุบัน (Luo & Ma, 2004)

ทรัพยากรท่องเที่ยวของอำเภอพนัสนิคม

พื้นที่อำเภอพนัสนิคมแบ่งออกเป็น 20 ตำบล แต่ละตำบลแบ่งย่อยออกเป็นหมู่บ้านรวม 185 หมู่บ้าน มีพื้นที่ราว 450 ตารางกิโลเมตร เมื่อได้ลงสำรวจพื้นที่ตามตำราและเอกสารเกี่ยวกับเมืองพนัสนิคมหลายฉบับ ทำให้พบว่าพื้นที่อำเภอพนัสนิคมนั้น มีทรัพยากรการท่องเที่ยวครบถ้วนทั้ง 3 ประการตามการแบ่งประเภทของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย โดยเรียงลำดับตามปริมาณทรัพยากรการท่องเที่ยวที่พบจากมากไปน้อย ดังนี้

1. ทรัพยากรท่องเที่ยวประเภทประวัติศาสตร์ โบราณสถานและโบราณวัตถุ (Archeological and Historical Resources)

จากที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่าพนัสนิคมเป็นเมืองที่มีความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ยาวนานนับตั้งแต่สมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ อีกทั้งพื้นที่บางส่วนยังมีการขุดค้นพบโบราณวัตถุที่มีอายุยาวนานนับพันปี ตั้งแต่สมัยทวารวดี จนส่งผลให้ได้รับการประกาศเป็นพื้นที่โบราณสถานโดยกรมศิลปากรอยู่หลายแห่ง พื้นที่โบราณสถานทีกระจัดกระจายอยู่ในตำบลต่างๆ เหล่านี้ ควรค่าแก่การพัฒนาเป็นพื้นที่ท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ ตลอดจนการจัดทำพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านเพื่อรวบรวมโบราณวัตถุต่างๆ ที่เป็นของอำเภอพนัสนิคมเอาไว้ เพื่อให้นักท่องเที่ยวที่สนใจได้มีแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์นอกระบบห้องเรียน ทั้งยังเป็นประโยชน์ในฐานะเป็นแหล่งทัศนศึกษาของนักเรียน นักศึกษาในพื้นที่ อันจะช่วยส่งเสริมให้เกิดความสำนึกรักและภาคภูมิใจในประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของตนเอง ซึ่งพื้นที่เชิงประวัติศาสตร์ที่น่าสนใจของอำเภอพนัสนิคม มีดังต่อไปนี้

1.1 ตำบลหน้าพระธาตุ – โบราณสถานเมืองพระรถ

เมืองพระรถหรือตามความเชื่อของชาวพนัสนิคมในยุคก่อนที่เชื่อว่าเมืองแห่งนี้คือเมืองอินทปัตนครที่เก่าแก่ของอาณาจักรอินเดียบราห্মณ์ในสมัยมหาภารตยุทธ์ เนื่องด้วยมีการขุดค้นโบราณวัตถุหลายชิ้นที่บ่งบอกว่าพื้นที่แห่งนี้เป็นเมืองเก่าสมัยทวารวดี (นครไชยศรี พ.ศ. 1133–1399) และเป็นเมืองที่น่าจะมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับกษัตริย์ชวา จากการขุดพบองค์พระพนัสนิคมซึ่งเป็นพระพุทธรูปที่สลักจากหินภูเขาไฟชวามีอายุมากถึง 1,200 ปี (Somdul Thamnao, 2003)

ปัจจุบันเมืองพระรถอันเป็นซากเมืองโบราณรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ซึ่งมีความกว้างประมาณ 720 เมตร ยาว 1,600 เมตรนี้ ตั้งอยู่ที่ตำบลหน้าพระธาตุ ห่างจากตัวเมืองพนัสนิคมประมาณ 1 กิโลเมตร โบราณสถานในเมืองพระรถที่ปรากฏหลงเหลืออยู่ให้เห็นได้จนถึงตอนนี้ มีอยู่ 2 ประเภท คือ ร่องรอยผังเมือง ได้แก่ “ผังเมืองพระรถ” เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาด 1,550x850 เมตร ปัจจุบันแนวกำแพงดินชั้นในยังพอเห็นเป็นทิวแต่ขาดเป็นตอนๆ ส่วนแนวกำแพงดินชั้นนอกจะไม่เห็นเป็นทิว จะเห็นเป็นแนวสั้นๆ เป็นโคกเล็กโคกน้อยกลางท้องนา บางบริเวณก็ถูกทำลายไปแล้ว มี “เนินพระธาตุ” เป็นโบราณสถานที่เป็นศาสนสถานตั้งอยู่นอกกำแพงเมืองพระรถตรงมุมด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือ เป็นเนินพระสถูปสี่เหลี่ยมก่อด้วยอิฐขนาดใหญ่ เป็นฐานสถูปแบบทวารวดี ตั้งอยู่บนเนินดินกว้างประมาณ 32 เมตร สูงจากพื้นทุ่งนา เชื่อกันว่าเป็นที่ประดิษฐานพระบรมธาตุ

เมืองพระรถสิ้นสุดความเป็นเมืองท่าสำคัญราวพุทธศตวรรษที่ 18 ต่อมา ในปี พ.ศ. 2371 การอพยพเข้ามาอาศัยในเมืองพนัสนิคมของชาวลาวอาสาปากน้ำ ซึ่งเป็นการเข้ามาพร้อมกับความเชื่อของนิทานชาดกเรื่องพระรถเสนด้วยเช่นกัน หลังจากนั้นสถานที่ต่างๆ ในเมืองพนัสนิคมจึงถูกตั้งชื่อให้สอดคล้องกับเนื้อเรื่องของพระรถเสนชาดก จนเกิดเป็นตำนานเมืองพระรถเสน ความเชื่อ และประเพณีต่างๆ ในชุมชนตำบลหน้าพระธาตุ มาจนถึงทุกวันนี้ (Amorn Praphan, 2011)

รถเสนชาดกซึ่งเข้ามาพร้อมกับกลุ่มชาวลาวอาสาปากน้ำนั้น ในช่วงยุคแรกชาวบ้านสามารถอาศัยฟังเรื่องราวจากการเทศนาของพระในวัดซึ่งเทศน์เป็นภาษามคธหรือภาษาบาลี ซึ่งเป็นการอ่านจาก “จารใบลาน” หรือคัมภีร์ใบลาน ซึ่งนับว่าเข้าถึงได้ค่อนข้างยากสำหรับคนทั่วไป แต่เมื่อต่อมาเมื่อมีการคัดลอกคัมภีร์ต่อๆ กันเอามาไว้ในวัดหรือชุมชนของตัวเอง ก็ได้มีการแต่งเติมรายละเอียดตามความคิดความฝันของผู้จารใบลานคนต่อๆ มามากขึ้นเรื่อยๆ ด้วยเหตุนี้รถเสนชาดกจึงได้กลายเป็นนิทานพื้นบ้าน “นางสิบสอง” หรือ “พระรถ-เมรี” ซึ่งเสริมแต่งด้วยจินตนาการ การต่อสู้ ความรัก มีพระนาง มียักษ์ เรื่องราวของเมืองพระรถก็แพร่กระจายไปทั่วพื้นที่อำเภอพนัสนิคมในฐานะตำนานพื้นบ้าน อันส่งผลให้มีการตั้งชื่อพื้นที่ตำบลต่างๆ ตามเรื่องราวใน พระรถ-เมรี อย่างมากมาย เช่น ตำบลหมอนนาง ที่เชื่อกันว่าเป็นที่ตั้งของถ้ำนางสิบสอง ตำบลสระสี่เหลี่ยม ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นสระน้ำไก่ชนของพระรถ ตำบลไร่หลักทอง ซึ่งเชื่อกันว่าเสาหลักต้นหนึ่งในไร่เป็นหลักผูกไก่ชนของพระรถ อีกทั้งโบราณวัตถุต่างๆ ที่ขุดพบในบริเวณเมืองพระรถที่ตำบลหน้าพระธาตุ ก็ได้รับการเรียกขานตามชื่อข่าวของของพระรถเสน เช่น หินรางข้าวม้าพระรถ หินลูกศรพระรถ เป็นต้น อิทธิพลของตำนานพระรถเมรีเป็นที่เชื่อถือศรัทธาของชาวอำเภอพนัสนิคม จนทำให้หน่วยงานราชการลงมตินำเอาเรื่องราวในนิทานพื้นบ้านนี้ไปใช้เป็นตราสัญลักษณ์ประจำท้องถิ่นอีกด้วย (Somdul Thamnao, 2003)

1.2 ตำบลวัดโบสถ์-วัดโบสถ์

จากหลักฐานการสร้างพระพุทธรูปเป็นพระประธานประจำวัดโบสถ์ในปีพ.ศ. 2363 และหลักฐานการประกาศยกขึ้นเป็น “แขวงวัดโบสถ์” ขึ้นกับเมือง “พนัสนิคม” ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ทำให้ชาวบ้านเชื่อว่าบรรพบุรุษของตนที่สร้างวัดโบสถ์ วัดหลวงและวัดไร่หลักทอง น่าจะเป็นชาวกรุงศรีอยุธยาที่อพยพมาตั้งถิ่นฐานหลังการเสียกรุงครั้งแรก (พ.ศ. 2112) วัดโบสถ์จึงเป็นสัญลักษณ์วัฒนธรรมท้องถิ่นในพื้นที่อำเภอพนัสนิคมมาจนทุกวันนี้ (Somdul Thamnao, 2003, p.39)

วัดโบสถ์นั้นนอกจากเป็นศาสนสถานอันเป็นที่เคารพบูชาของชาวบ้านแล้ว ยังถูกใช้เป็นพื้นที่เก็บรักษาหลักฐานความเป็นมาของชาวไทยที่อพยพมาตั้งรกรากอยู่ในอำเภอพนัสนิคม หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นตำราประวัติอย่างไม่เป็นทางการนั่นเอง สิ่งสะท้อนความเป็นคนไทยอยุธยาที่ปรากฏในวัดโบสถ์ ได้แก่พระประธานที่ชาวบ้านเรียกว่า “หลวงพ่อดโต” เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัยหล่อด้วยสำริด เป็นลักษณะพระพุทธรูปสุโขทัยผสมอุททอง สร้างโดยชุมชนชาวบางลำภูตั้งแต่สมัยพ.ศ. 2363 เจดีย์ใหญ่ ที่ใช้แผ่นศิลาแลงเป็นฐานล่าง มีลักษณะเอวชันเป็นรูปประฆังคว่ำ ยอดเจดีย์เป็นปล้องเอนอย่างศิลปะอยุธยา ประดับด้วยถ้วยชามกระเบื้องเคลือบสมัยอยุธยา แม้จะถูกมิชชันนารีพลอดออกไปบ้างแต่ก็ยังพอมีหลงเหลือให้เห็นภาพพุทธประวัติบนศาลาการเปรียญที่วาดเอาไว้ตรงส่วนย่อยลงมาจากเพดานศาลาการเปรียญทั้งสิ้นด้านทั้งหมดเป็นภาพวาดในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น และพิพิธภัณฑสถานพื้นบ้านวัดโบสถ์ ในปี พ.ศ. 2543 พระอธิการผจญ จันทโชโต เจ้าอาวาสและชาววัดโบสถ์ได้ร่วมกันบริจาคและสร้างพื้นที่จัดเก็บเครื่องมือเครื่องใช้ในการประกอบอาชีพในอดีตให้กับทางวัด เพื่อให้ทางวัดได้จัดทำเป็น “พิพิธภัณฑสถานพื้นบ้านวัดโบสถ์” ซึ่งมีสิ่งของน่าสนใจจำนวนมาก เช่น เครื่องมือทำการเกษตร (อิหุบ อีถอง ถังพาดข้าว) เครื่องมือบดยาสมุนไพรของหมอพื้นบ้าน ภาชนะไห กระเบื้องเคลือบที่ใช้บรรจุน้ำปลา กระเทียมตอง รูปทรงต่างๆ ที่หาได้ยากในปัจจุบัน และข้าวของเครื่องใช้ในครัวเรือนโบราณอีกหลายชิ้น (Somdul Thamnao, 2003)

1.3 ตำบลไร่หลักทอง-โบราณสถานวัดใต้ตันลาน

หากวัดโบสถ์เป็นเสมือนสถานที่เก็บรวบรวมหลักฐานความเป็นมาของชาวไทยในอำเภอพนัสนิคม วัดใต้ตันลานนี้ก็เป็นที่แห่งประวัติศาสตร์อัตลักษณ์ของชนชาติลาวนั่นเอง วัดใต้ตันลานสร้างโดย “ท้าวสา” ผู้เป็นน้องของ “ท้าววงศ์” กลุ่มลาวอาสาปากน้ำที่อพยพเข้ามาอยู่ในอำเภอพนัสนิคมในสมัยรัชกาลที่ 3 ซึ่งมีความศรัทธาในพระพุทธศาสนา โบราณสถานสำคัญของวัดใต้ตันลานที่เป็นเครื่องแสดงถึงศิลปวัฒนธรรมของคนยุคโบราณคือหอไตรกลางน้ำ ซึ่งเป็นสิ่งก่อสร้างที่หาได้ยากในปัจจุบัน เนื่องจากในสมัยก่อนนิยมสร้างหอไตรสำหรับเก็บรักษาพระไตรปิฎกไว้กลางน้ำเพื่อให้พ้นจากการทำลายของมดและปลวก หอไตรนั้นสร้างโดยมีเสาไม้ 12 ต้นอยู่กลางสระน้ำ สถาปัตยกรรมการก่อสร้างเป็นเอกลักษณ์งดงามที่หาได้ยาก ส่วนเสาสงที่สร้างไว้หน้าโบสถ์ ตัวหงส์บนยอดยังคงเป็นโลหะของเดิม แต่เสาไม้เดิมนั้นผุพังไปหมดแล้วจึงสร้างใหม่เป็นคอนกรีต เสาหงส์นี้นิยมสร้างกันมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาแตกครั้งสุดท้ายเมื่อ พ.ศ. 2310 เสาหงส์เป็นสัญลักษณ์ของของสันติภาพ (Somdul Thamnao, 2003)

1.4 ตำบลท่าข้าม-โบราณสถานเนินดินโคกพนมดี

โคกพนมดีเป็นตำบลที่ตั้งอยู่ใกล้กับเขตแดนอำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา บนถนนสายเดียวกับที่เดินทางมายังวัดโบสถ์ พื้นที่แห่งนี้เป็นชุมชนโบราณก่อนประวัติศาสตร์ โดยในปี พ.ศ. 2527 มีนักวิชาการจากมหาวิทยาลัยโอทาโกจากประเทศนิวซีแลนด์และนักวิชาการจากวิทยาลัยครูฉะเชิงเทรา

มาทำการขุดค้นจนพบโครงกระดูกและวัตถุโบราณจำนวนมากที่บ่งชี้ว่า พื้นที่แห่งนี้มีความเก่าแก่กว่า 4,000 ปี (Somdul Thamnao, 2009)

โคกพนมดีคือสถานที่ที่นักโบราณคดีเรียกว่า เซลล์ มาวด์ (Shell Mound) หรือยุคทองเปลือกหอย บริเวณนี้พบกระดูกก่อนประวัติศาสตร์ 173 โครง ผังรวมอยู่กับเครื่องประดับลูกปัดและกำไลทำจากเปลือกหอยเครื่องมือเครื่องใช้ทำจากหินประเภทหินขัดและกระดูกสัตว์ เมล็ดข้าวเปลือก เปลือกหอยจำนวนมาก ภาชนะดินเผามีลวดลายแบบเชือกทาบลายจุดและลายจุดขีด ไม่พบการใช้โลหะเลย ในยุคสุดท้ายของโคกพนมดี จึงคาดว่าพื้นที่แห่งนี้เป็นชายฝั่งทะเลที่อุดมสมบูรณ์ในช่วงราว 2,000 ปีมาแล้ว ก่อนที่ระดับน้ำทะเลลดลง ปัจจุบันโคกพนมดีอยู่ห่างจากทะเลประมาณ 20 กิโลเมตร (Thailand Tourism Directory, n.d.) กรมศิลปากรประกาศให้โคกพนมดีเป็นโบราณสถานในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 101 ตอนที่ 125 ณ วันที่ 18 กันยายน พ.ศ. 2527 และได้นำโบราณวัตถุที่ขุดค้นได้ที่นี่ไปไว้ยังห้องจัดแสดงพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ปราจีนบุรี

1.5 ตำบลสระสี่เหลี่ยม-โบราณสถานสระน้ำ สระสี่เหลี่ยม

สระน้ำสี่เหลี่ยมหรือที่ชาวพนัสนิคมเรียกกันว่าสระพระรถนี้ ถูกขุดด้วยการสลักลงไป ในหินศิลาแลงแห่งนี้เป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ยาวด้านละ 5 วา ลึก 7 ศอก ได้มุนมากทั้งสี่ด้านราวกับถูกตัดด้วยเครื่องจักร ไม่มีหลักฐานปรากฏว่าใครเป็นผู้ขุด เมื่อพิจารณาดูเส้นทางของถนนที่เชื่อมต่อจากตำบลหัวถนน ผ่านสระสี่เหลี่ยม ไปยังอำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา และยาวไปถึงอำเภอศรีโหดของจังหวัดปราจีนบุรีแล้ว จึงเชื่อกันว่าสระสี่เหลี่ยมแห่งนี้เป็นที่พักกองคาราวานเกวียนที่ขนส่งสินค้าทางเรือจากเมืองศรีพะโล ตำบลบางทราย อำเภอเมืองชลบุรี ผ่านเมืองพระรถที่ตำบลหน้าพระธาตุ เมื่อมาถึงวัดหัวถนนก็มีทางเกวียนผ่านสระพระรถ ดังนั้น สระสี่เหลี่ยมจึงน่าจะสร้างขึ้นโดยชาวเมืองปลายทางที่ต้องเดินทางมาขนส่งสินค้าไปยังเมืองต่างๆ ในสมัยนั้น หรืออาจจะไปไกลถึงบางเมืองในประเทศกัมพูชาในปัจจุบันก็เป็นได้ (Somdul Thamnao, 2009)

ส่วนในทางตำนานเมืองพระรถนั้นเชื่อกันว่าพระรถเสนในเรื่องพระรถเมรีทรงได้ขุดสระนี้เพื่อนำน้ำไป และยังเสด็จไปพบนางนาคกับพระเจ้าอุทองอุไทที่ตำบลดงน้อย จังหวัดปราจีนบุรี โดยพบนางนาคเอาเมืองกัน กรมศิลปากรได้มาสำรวจและประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 52 หน้า 3684 ไว้เมื่อ 8 มีนาคม พ.ศ. 2474

1.6 พระพนัสบดี

พระพนัสบดี เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์สำคัญคู่บ้านคู่เมืองพนัสนิคมมายาวนาน การค้นพบพระพนัสบดีเกิดขึ้นในราวปี พ.ศ. 2440 โดยนายแดง-นางน้อย แซ่จัน สามีชาวจีนและภรรยาชาวไทย ซึ่งตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ถนนอินทอาษา ประกอบอาชีพค้าขายผลไม้และอาหารการกินเล็กๆ น้อยๆ ตามลำห้วยลำคลอง วันหนึ่งขณะพายเรือไปขายของตามปกติ ก็ไปพบพระพุทธรูปจมอยู่ในดินปริมน้ำริมตลิ่ง จึงช่วยกันขุดขึ้นมาแล้วนำไปบูชาไว้ที่บ้าน จนกระทั่งผู้นำท้องถิ่นค่อยๆ นำเรื่องราวของ “พระพนัสบดี” มาเปิดเผยให้ชาวพนัสนิคมได้รู้จักมากขึ้นเรื่อยๆ

พระพนัสบดีมีพุทธลักษณะพิเศษคือ เป็นพระพุทธรูปปางประทับยืนบนดอกบัว ยกพระหัตถ์ทั้งสองเสมอพระอุระ จีบพระองค์คู่พระหัตถ์ทั้งสอง บนฝ่าพระหัตถ์ทั้งสองมีลายธรรมจักร เบื้องพระปฤษฎางค์มีประภามณฑล ประทับยืนบนสัตว์พาหนะที่แปลกพิเศษกว่าสัตว์ทั้งหลาย สัตว์นั้นหน้าเป็นครุฑ

เขาเป็นโค ปีกเป็นหงส์ โดยโค ครุฑ หงส์เป็นพาหนะของเทพเจ้าทั้งสาม คือ พระอิศวรทรงโค พระนารายณ์ทรงครุฑ พระพรหมทรงหงส์ ความเก่าแก่และคุณค่าทางประวัติศาสตร์ทำให้กรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนพระพนัสบดีเป็นโบราณวัตถุ ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 52 หน้า 3684 เมื่อวันที่ 8 มีนาคม พ.ศ. 2478

ในปีพ.ศ. 2495 นายมานิต วัลลิโกดม (ข้าราชการกรมศิลปากร) เขียนบทความเรื่อง พนัสบดี-กาลา เล่าความเป็นมาทั้งหมดของพระพนัสบดี เมืองพระรถ โดยระบุตอนหนึ่งว่ากรมศิลปากร (สมัยนั้น) “มิได้ดำเนินการอย่างใดที่จะให้ได้พระพุทธรูปองค์นี้เป็นสมบัติพิพิธภัณฑสถานคงให้เจ้าของถนอมรักษาอยู่ตามประสงค์ เป็นแต่ขึ้นบัญชีสงวนรักษาไว้เป็นโบราณวัตถุของชาติเท่านั้น” (Sujit Wongthes, 2016)

ปัจจุบันนี้ ชาวอำเภอพนสนิมคมและนักท่องเที่ยวที่มาเยือนจึงสามารถเข้ากราบสักการะพระพนัสบดีองค์จำลองได้ที่หอพระพนัสบดี ซึ่งตั้งอยู่ใกล้กันกับที่ว่าการอำเภอ ส่วนองค์จริงนั้นเจ้าของได้เก็บรักษาเอาไว้เป็นอย่างดี (Somdul Thamno & Khongsak Saiaram, 2003)

2. ทรัพยากรท่องเที่ยวประเภทศิลปวัฒนธรรม ประเพณีและกิจกรรม (Art, Culture Tradition and Activities Resources)

2.1 ประเภทศิลปวัฒนธรรม

• **จักสาน** เป็นผลผลิตของภูมิปัญญาด้านหัตถกรรมของชาวพนสนิมคม เป็นการนำทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่มากมายในท้องถิ่นอย่างไม้ไผ่ หวาย มาผลิตเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ ครั้งแรกเริ่มชาวเมืองพนสนิมคมจะทำงานจักสานกันเฉพาะเวลาที่ว่างเว้นจากการทำไร่ ทำนา ทำสวน ก็จะใช้ช่วงเวลาวางมาจักสานพวกเครื่องมือในการจับสัตว์น้ำ เช่น ไซ ข้อง สุ่ม หรือพวกเครื่องใช้ในครัวเรือน เช่น กระจาด กระบุง ตะกร้า ซึ่งงานหัตถกรรมจักสานในระยะแรกจะเป็นพวกของใช้ในชีวิตประจำวันเพื่อการดำรงชีพจะเป็นลายที่ไม่ละเอียดสวยงามนักจะเน้นความแข็งแรงทนทานมากกว่าเพราะส่วนใหญ่จะใช้ไม้ไผ่สีสุก

ในปัจจุบันเครื่องจักสานไม้ไผ่ของพนสนิมคมมิใช่เพียงอาชีพเสริมเหมือนสมัยก่อนแล้ว แต่ได้ส่งเสริมพัฒนาทั้งรูปแบบและเทคโนโลยีในการผลิต จนกลายเป็นอาชีพหลักที่สร้างรายได้ให้แก่ผู้ผลิตอย่างเป็นกอบเป็นกำ ทั้งยังได้รับการคัดสรรเป็นผลิตภัณฑ์ OTOP ระดับ 4 และ 5 ดาว มีการพัฒนาเป็นพวกของใช้และของตกแต่งบ้านประเภท โคมไฟฟ้า แจกัน กล้องกระดาศทิชชู ฉากกั้น ฯลฯ ส่วนจักสานที่มีชื่อเสียงที่มีความประณีตของพนสนิมคม คือ กระเป่าจักสานไม้ไผ่ ลายพิกุล รูปสามเหลี่ยมมุมหูเดียว (Anchalee Khongthong, 2010)

อย่างไรก็ดีนักวิชาการและหน่วยงานที่รับผิดชอบด้านการอนุรักษ์ กำลังวิตกกังวลถึงการขาดแคลนผู้รอบรู้ที่เข้าใจกระบวนการผลิตและทักษะในการผลิตอย่างครบวงจรที่จะสามารถถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านนี้ได้ทั้งกระบวนการ การนำจักสานพนสนิมคมมาไว้เป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมหรือการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ ให้นักท่องเที่ยวได้เข้าร่วมเรียนรู้การผลิต กระบวนการจักตอก ฝักสาน จนกระทั่งได้เป็นชิ้นผลิตภัณฑ์ขึ้นมา ก็น่าจะเป็นส่วนหนึ่งที่จะช่วยสร้างระบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาที่จะสามารถช่วยสืบทอดและธำรงรักษางานฝีมือพื้นบ้านนี้เอาไว้ได้

- **เอ็งกอ** เป็นศิลปะการแสดงของชาวจีน ที่เข้ามาในประเทศไทยพร้อมกับชาวจีนอพยพ ดังจะเห็นได้ว่าการแสดงเอ็งกออยู่ในหลายพื้นที่ที่มีชุมชนชาวจีนอาศัยอยู่ เช่น ปากน้ำโพ จังหวัดนครสวรรค์ วังทอง จังหวัดพิษณุโลก พนัสนิคมก็เป็นอีกอำเภอหนึ่งที่มีชาวจีนเข้ามาตั้งรกรากอยู่อาศัยกันเป็นจำนวนมากเป็นเวลานานนับร้อยกว่าปีมาแล้ว ชาวจีนในพนัสนิคมก็ได้จัดให้มีการแสดงเอ็งกอในงานเทศกาลต่างๆ อยู่เป็นประจำทุกปีเพื่อสะท้อนประเพณีที่เป็นอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ของตน อีกทั้งยังเป็นอนุรักษ์ศิลปะการแสดงนี้เอาไว้ให้คงอยู่สืบต่อไปอีกด้วย

เอ็งกอเป็นการแสดงที่จำลองมาจากเรื่องราวของซุมโจรเสียงชั้นโป มณฑลซานตง ในสมัยราชวงศ์เป่ย์ซ่ง ในยุคนั้นเกิดเหตุการณ์ข้าวยากหมากแพง ข้าราชกรณัฏราชูร์บังหลวง บ้านเมืองและราชสำนักเสื่อมทรามทำให้ประชาชนได้รับความเดือดร้อนไปทั่วทุกหย่อมหญ้า เหล่าชายฉกรรจ์หลากหลายอาชีพจำนวน 108 คนจึงรวมตัวกันเพื่อจัดการกับเหล่าขุนนางกังฉิน และปล้นเอาเสบียงจากคหบดีที่คดโกงมาแจกจ่ายให้ชาวบ้าน ยามที่เดินทางเข้าเมืองก็จะฉาบหน้าทาสีอาพรางตัวเป็นนักแสดง เมื่อจำลองมาเป็นการเต้นเอ็งกอหรือการแสดงเอ็งกอในประเทศไทยปัจจุบัน จึงจะเห็นผู้แสดงเขียนหน้าเขียนตาเป็นลวดลายที่แตกต่างมากมาย ประกอบกับเสียงกลองอันระทึกและการตีไม้พลองขนาดสั้นเป็นจังหวะสร้างความฮึกเหิมตื่นตาตื่นใจให้กับผู้ได้มาชมอย่างมาก ที่พนัสนิคมมีคณะเอ็งกอที่ออกแสดงในงานเทศกาลต่างๆ อยู่เป็นประจำ ไม่ว่าจะเป็นเทศกาลไหว้พระจันทร์ เทศกาลบุญกลางบ้านหรือเทศกาลสำคัญอื่นๆ โดยจะเดินขบวนพร้อมเต็นท์ไปตามถนนสายต่างๆ ก่อนจะไปสิ้นสุดที่ศาลเจ้าหรือสถานที่จัดงาน เป็นมหรสพที่ชาวพนัสนิคมชื่นชอบและอุมลุกงูงหลานไปดูกันอยู่เสมอ โดนนักท่องเที่ยวที่มาเยือนสามารถเลือกจุดชมการแสดงเอ็งกอได้ตามถนนสายต่างๆ เพื่อร่วมชมการแสดงได้อย่างใกล้ชิด

2.2 ประเภทประเพณี

- **งานบุญกลางบ้าน** เป็นประเพณีงานบุญของชาวไทยกลุ่มวัฒนธรรมที่ราบลุ่มภาคกลาง มักจะจัดขึ้นระหว่างเดือน 3 ถึงเดือน 6 เริ่มมีมาแต่เมื่อใดไม่ทราบได้ แต่คาดว่าน่าจะมีอยู่ในสมัยสุโขทัย ด้วยมีการพบหลักฐานคือตุ๊กตาดินเผาสะเดาะเคราะห์ หรือที่เรียกกันว่าตุ๊กตาเสียบบาลในพื้นที่ภาคกลาง วัตถุประสงค์ของการจัดงานบุญกลางบ้านแต่เดิมนั้น ก็เพื่อสร้างขวัญกำลังใจและสร้างความสามัคคีของคนในชุมชนเกษตรที่ต้องพึ่งพาอาศัยกัน

พนัสนิคมก็เป็นเมืองหนึ่งที่ประชาชนส่วนใหญ่ดำรงชีวิตด้วยการประกอบอาชีพเกษตรกรรม การจัดงานบุญกลางบ้านเพื่อขับไล่สิ่งเลวร้ายให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล พิธีพินธุ้ธัญญาหารสมบูรณ์จึงเป็นพิธีกรรมหนึ่งในการสร้างขวัญและกำลังใจให้กับชาวบ้าน นอกจากนั้นแล้วงานบุญกลางบ้านยังทำอีกบทบาทสำคัญหนึ่งต่อชุมชนพนัสนิคม นั่นก็คือเป็นพื้นที่ในการประสานรวมประชาชน 3 เชื้อชาติที่อพยพมาอาศัยอยู่ในอำเภอพนัสนิคม ไม่ว่าจะเป็นชาวลาวที่เข้ามาตั้งแต่สมัยต้นรัตนโกสินทร์ ชาวไทยซึ่งอพยพมาตั้งแต่คราวเสียกรุงศรีอยุธยา และชาวจีนที่เข้ามาตั้งรกรากเพื่อทำมาค้าขาย ประชาชนทั้งสามเชื้อชาติสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุขด้วยดีมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน ตั้งแต่ละฝ่ายยังสามารถที่จะสืบทอด

ศิลปวัฒนธรรม ประเพณีของเชื้อชาติตนต่อมาได้โดยไม่มีข้อขัดแย้งหรือกระทบกระทั่งบาดหมาง งานบุญกลางบ้านจึงเป็นสื่อกลางที่ทำให้แต่ละฝ่ายได้มาพบปะเจอะเจอ ไต่ถามสารทุกข์สุกดิบ และเป็นบ้ำหลอมอันสำคัญในการสร้างความรู้สึกลมกิลินเป็นหนึ่งเดียวว่า ไม่ว่าจะเป็นเชื้อชาติใด ทุกคนก็คือคนไทยที่อาศัยอยู่ร่วมกันในชุมชนแห่งนี้เหมือนกัน

ในปัจจุบันงานบุญกลางบ้านของอำเภอพนัสนิคมจะจัดขึ้นทุกสุดสัปดาห์แรกของเดือนพฤษภาคม ที่สวนสาธารณะในกลางอำเภอ โดยเริ่มจากการทำบุญตักบาตรร่วมกัน เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้กับเจ้ากรรม นายเวรและดวงวิญญาณของบรรพบุรุษ และเมื่อตักกลางคืนก็จะมีงานมหรสพการแสดงศิลปะต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น รำวง โปงกลาง เอ็งกอ รวมถึงการออกร้านจำหน่ายอาหารพื้นถิ่นและสินค้าต่างๆ การสาธิตการทำ เครื่องจักสานหรือการทอผ้าไหม ให้ผู้มาร่วมงานได้เพลิดเพลินกับบรรยากาศและร่วมกิจกรรมอย่างสนุกสนาน

งานบุญกลางบ้านถือเป็นงานประเพณีที่มีชื่อเสียงที่สุดของอำเภอพนัสนิคม โดยทางราชการมีการจัดประชาสัมพันธ์อย่างยิ่งใหญ่เป็นประจำทุกปี ทว่าผู้ที่เดินทางมาท่องเที่ยวโดยมากยังคงเป็นประชาชน ในอำเภอพนัสนิคมและอำเภอใกล้เคียงเสียเป็นส่วนใหญ่ หรืออาจนับได้ว่าเป็นงานเทศกาลที่คนในภูมิภาค อื่นยังรู้จักอยู่เป็นส่วนใหญ่ (Festival Uncall) ซึ่งกิจกรรมที่ปรากฏและพื้นที่การจัดงานนั้นก็น่าจะมี ศักยภาพที่จะยกระดับขึ้นเป็นแหล่งท่องเที่ยวประเภทงานเทศกาลได้เป็นอย่างดี

- **งานประเพณีไหว้พระจันทร์** ทุกวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 8 คือวันเทศกาลไหว้พระจันทร์ ซึ่งถือเป็น งานประเพณีที่คนจีนให้ความสำคัญเป็นอันดับสองรองจากเทศกาลตรุษจีน ในอำเภอพนัสนิคม โดยเฉพาะ ในบริเวณตลาดและถนนศรีบุญชูซึ่งเป็นอาคารพาณิชย์และห้องแถวไม้ทอดยาวตลอดเส้นอันเป็นย่าน การค้าสำคัญ จะมีการจัดงานไหว้พระจันทร์ขึ้นเป็นประจำทุกปี โดยประชาชนผู้ประกอบการค้าขายใน ย่านนี้ จะทำการจัดโต๊ะวางของเซ่นไหว้ต่างๆ เช่น หมั่นโถว ซาละเปา ขนมเปี๊ยะ ขนมโก๋ ขนมไหว้พระจันทร์ และผลไม้ และประดับหน้าบ้านด้วย “เต็งหลง” หรือโคมไฟกระดาษสีแดง อันเป็นสัญลักษณ์แห่งความเป็น สิริมงคลที่คนจีนนิยมใช้แขวนประดับในงานประเพณีสำคัญ เด็กและสตรีมักจะแต่งกายด้วยชุดที่เพ้าหรือ ชุดประจำชาติจีนอันเต็มไปดด้วยสีสัน ทำให้ถนนทั้งสายเกิดเป็นภาพอันสวยงาม เหมาะแก่การเดินชม บรรยากาศ อีกทั้งเจ้าบ้านยังเชื่อเชิญผู้คนที่ผ่านไปมาให้ร่วมกราบไหว้เสริมความเป็นสิริมงคลแก่ครอบครัว ด้วยความยินดียิ่ง งานเทศกาลไหว้พระจันทร์นี้จึงอีกหนึ่งทรัพยากรท่องเที่ยวที่มีคุณค่า น่าจะได้รับการ พัฒนาและเผยแพร่ในฐานะพื้นที่การท่องเที่ยวท้องถิ่นที่น่าสนใจของพนัสนิคม

2.3 ประเภทกิจกรรม

- **การทอผ้าไหม** เป็นกิจกรรมที่สะท้อนถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านภาษาและวัฒนธรรมของ ชาวอำเภอพนัสนิคมได้อย่างเด่นชัด ทั้งยังเป็นกิจกรรมที่แฝงอยู่เป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินชีวิตของ คนพนัสนิคม ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมในโรงเรียน เป็นส่วนหนึ่งงานเทศกาลประเพณีต่างๆ และงานสวด พระอภิธรรมศพ ไฉ้คือการเขียนปริศนาเป็นคำประพันธ์ตามที่ตนเองถนัดขึ้นให้ผู้สนใจได้ทายกันอย่าง สนุกสนาน ไม่ว่าจะคำประพันธ์ชนิดนั้นจะเป็น โคลง ฉันท์ กาพย์ หรือกลอน ก็ได้ ไฉ้ได้รับการพัฒนามาจาก “โคลงทาย” สมัยรัชกาลที่ 5 โดยในปลายรัชกาลที่ 5 ได้มีผู้นำเอา “ละพหมี” ซึ่งเป็นการทายปริศนาของจีน มาเผยแพร่ที่ย่านสำเพ็งในเขตกรุงเทพมหานคร จึงมีการเอาอย่างโดยการดัดแปลงมาเป็นภาษาไทยใช้ คำประพันธ์ไทย และเผยแพร่ออกไปยังจังหวัดต่างๆ และจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือด้วย

จังหวัดชลบุรีไม่ได้เรียก ละพหมีอย่างในกรุงเทพ ด้วยในสมัยพระครูวุฒิมกรโกศล เจ้าอาวาสวัดกำแพง ซึ่งตั้งอยู่ใกล้วัดเครือวัลย์และวัดนอก ได้พัฒนารูปแบบให้ชาวบ้านได้สนุกสนานกับการเล่นทายปริศนากัน มาก ถึงกับมีชาวบ้านใจบุญมาช่วยปลดแผ่นปริศนาให้ท่านเจ้าอาวาส อยู่มาครั้งหนึ่งคนช่วยปลดแผ่น ปริศนาคือ อารมณดีแต่งกายเป็นตัวตลกด้วยเสื้อผ้าของหุ่นไล่กาบ้าง ด้วยการเขียนหน้าด้วยแป้งขาวให้เป็น ตัวตลกบ้าง นอกจากนี้ยังมีกิริยาท่าทางน่าขำด้วยวาจาและการหยอกล้ออีกต่างหาก ประกอบกับ

สมัยรัชกาลที่ 6 นี้ ภาษาอังกฤษกำลังเฟื่องในเมืองไทย จึงชอบนำมาใช้พูดกันด้วย ตัวตลกก็ตรงกับคำว่า Joke ทำให้คนที่ไปทนายปริศนาวิเปลี่ยนการเรียกใหม่ว่า “ไปทนายปริศนา ที่มีตัวโจ๊กกันเถอะ” ต่อมาได้มีการพูดและเรียกให้สั้นเข้าๆ จึงเป็น “ไปทนายโจ๊กกันดีกว่า” คำว่าโจ๊ก ในจังหวัดชลบุรีจึงใช้กันมาทุกวันนี้ (Somdul Thamnao, 2003)

ชาวเมืองพนัสนิคมเห็นคุณค่าและให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาท้องถิ่นนี้เป็นอย่างมากจนได้การยกให้เป็นส่วนหนึ่งของคำขวัญประจำอำเภอพนัสนิคม คือ “พระพนัสบดีคู่บ้าน จักสานคูเมือง ลือเลื่องบุญกลางบ้าน ตานานพระรณเมธี ศักดิ์ศรีเมืองสะอาด เก่งกาจการทนายโจ๊ก” (Somdul Thamnao, 2003)

3. ทรัพยากรท่องเที่ยวทางธรรมชาติ (Natural Tourism Resources)

แม้ว่าจะไม่มีชายหาดหรือป่าชายเลนเหมือนอำเภออื่นๆ ของชลบุรี แต่พนัสนิคมก็มีพื้นที่ที่น่าจะสามารถยกระดับขึ้นเป็นสถานที่ท่องเที่ยวทางธรรมชาติได้ อยู่ที่วัดหลวงพรหมมาวาส ซึ่งตั้งอยู่ที่บ้านดอนสะแก ตำบลวัดหลวง ถนนสายเดียวกับวัดโบสถ์อีกเช่นกัน โดยชาวบ้านเรียกสั้นๆ ว่าวัดหลวง ที่นี่เป็นสถานที่ที่มีชื่อเสียงในเรื่องการมาชมค้างคาวแม่ไก่ที่อาศัยกันอยู่ตามธรรมชาติจำนวนมาก โดยผู้มาเยือนจะสามารถมองเห็นค้างคาวแม่ไก่ตัวโตๆ ห้อยหัวกันอยู่ตามต้นไม้ในบริเวณวัดเป็นจำนวนนับพันๆ ตัว จนแลดูดำมืดไปหมด และเมื่อถึงเวลาพลบค่ำซึ่งเป็นเวลาออกหากิน ชาวพนัสนิคมก็จะเห็นฝูงค้างคาวทยอยบินออกจากวัดแลดูเป็นสายยาวไปบนท้องฟ้า ความโด่งดังของค้างคาววัดหลวงนี้มีรายการท่องเที่ยวของสถานีโทรทัศน์หลายช่องเคยมาถ่ายทำไปออกอากาศมาแล้วมากมาย

ว่ากันว่าเหล่าค้างคาวเหล่านี้อาศัยอยู่ในบริเวณวัดหลวงมานานกว่าร้อยปีแล้ว และเชื่อกันฝูงค้างคาวเหล่านี้บินออกไปหากินไกลถึงจังหวัดใกล้เคียงหลายแห่ง ก่อนจะบินกลับมาในเวลาฟ้าสาง จากงานวิจัยเชิงสำรวจเรื่องประชากรและลักษณะทางประชากรของค้างคาวแม่ไก่ภาคกลาง (*Pteropus Lylei*) ของ Kalyanee Boonkird et al. (2006) พบว่าเมื่อสิ้นสุดฤดูกาลสืบพันธุ์ในปี 2548 นั้น ที่วัดหลวงแห่งนี้มีประชากรค้างคาวแม่ไก่อาศัยอยู่ถึง 9,027 ตัวเลยทีเดียว ค้างคาวแม่ไก่ภาคกลาง ถือว่าเป็นสัตว์ป่าคุ้มครองตามพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พุทธศักราช 2535 พื้นที่อยู่อาศัยของค้างคาวแม่ไก่ในวัดหลวงแห่งนี้ จึงเหมาะที่จะจัดเป็นพื้นที่ท่องเที่ยวทางธรรมชาติเพื่อให้นักท่องเที่ยวได้ศึกษาเที่ยวชมสัตว์ป่าที่หาชมอย่างใกล้ชิดได้ยากเช่นนี้

ศักยภาพการเป็นแหล่งท่องเที่ยวของอำเภอพนัสนิคม

หลังจากที่ได้มีการรวบรวมทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มีอยู่ของอำเภอพนัสนิคมเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ในข้างต้น ก็ได้มีการพิจารณาพื้นที่อำเภอพนัสนิคมในแง่ของการมีองค์ประกอบในฐานะแหล่งท่องเที่ยวที่จะเป็นปัจจัยแสดงให้เห็นว่า อำเภอพนัสนิคมนั้นมีศักยภาพที่จะพัฒนาเป็นพื้นที่ท่องเที่ยวที่น่าสนใจได้จริง ซึ่งพบว่าอำเภอพนัสนิคมมีองค์ประกอบสำคัญ 3 ประการ (3As) ที่เหมาะแก่การพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวอยู่อย่างครบถ้วน (Boonlert Jittangwattana, 2005) ได้แก่

1. มีสิ่งดึงดูดใจทางการท่องเที่ยว (Attractions) ซึ่งก็ได้แก่ทรัพยากรการท่องเที่ยวทั้ง 3 ประเภทดังที่ได้กล่าวถึงมาแล้วข้างต้น คือ ทรัพยากรท่องเที่ยวประเภทประวัติศาสตร์ ทรัพยากรท่องเที่ยวประเภทศิลปวัฒนธรรม ประเพณีและกิจกรรมและทรัพยากรท่องเที่ยวทางธรรมชาติ

2. มีเส้นทางคมนาคมขนส่งเข้าถึง (Accessibility) อำเภอพนสนิมคมอยู่ห่างจากกรุงเทพฯ เพียง 81 กิโลเมตรเท่านั้น สามารถเดินทางมายังจังหวัดชลบุรีได้หลายเส้นทาง ไม่ว่าจะเป็นทางด่วนบูรพาวิถี ถนนสายพิเศษมอเตอร์เวย์ หรือถนนสุขุมวิท บางนา-ตราด จากนั้นจึงแยกเข้าสู่ถนนสุขประยูรซึ่งเป็นถนนลาดยางขนาดสี่เลนอีก 20 กิโลเมตรก็สามารถมาถึงอำเภอพนสนิมคมได้อย่างง่ายดายสำหรับผู้เดินทางโดยรถยนต์ส่วนตัว หรือหากจะเดินทางด้วยขนส่งมวลชนสาธารณะก็สามารถใช้บริการรถทัวร์ของบริษัทขนส่งมวลชน หรือรถตู้เอกชนจากสถานีผู้โดยสารภาคตะวันออก (เอกมัย) ก็สามารถทำได้

3. มีสิ่งอำนวยความสะดวก (Amenities) ในตัวอำเภอพนสนิมคมและเขตเทศบาลต่างๆ มีระบบการกำจัดขยะและบำบัดน้ำเสียที่มีคุณภาพ มีปัญหาอาชญากรรมและอุบัติเหตุต่ำ ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวนั้นพบว่า มีร้านอาหารให้บริการอยู่หลายแห่ง ร้านค้าจำหน่ายสินค้าพื้นเมืองและของที่ระลึกมีอยู่เกือบ 10 แห่ง ทว่าในส่วนของโรงแรมหรือที่พักยังมีเปิดให้บริการอยู่ค่อนข้างน้อย

นอกจากนี้แล้วพนสนิมคมยังเป็นอำเภอที่มีชื่อเสียงในฐานะเมืองที่ได้รับรางวัลเมืองน่าอยู่ (Healthy Cities) ตามแนวทางขององค์การอนามัยโลก โดยเทศบาลเมืองพนสนิมคมเป็นท้องถิ่นนำร่องแห่งหนึ่งที่ได้รับเอาโครงการดังกล่าวมาดำเนินการและประสบผลสำเร็จ จนกลายเป็นเมืองน่าอยู่แห่งแรกของไทย ทั้งยังได้รับรางวัลเมืองสะอาด ชนะเลิศในการประกวดของสันนิบาตเทศบาลแห่งประเทศไทย 3 ปีซ้อน มีระบบบำบัดน้ำเสียทั่วทั้งเขตเทศบาล มีศูนย์เยาวชนและสวนสาธารณะเพื่อการนันทนาการ (Baramee Lerdpaisan, 1999)

ปัจจัยสนับสนุนศักยภาพการพัฒนาเป็นพื้นที่ท่องเที่ยวของอำเภอพนสนิมคม

นอกเหนือจากความโดดเด่นของทรัพยากรท่องเที่ยวด้านประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมประเพณี ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นทุนทางวัฒนธรรมอันสำคัญ ในการนำมาพัฒนาเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวท้องถิ่นที่มีความยั่งยืนแล้ว อำเภอพนสนิมคมยังมีทุนทางสังคมเป็นศักยภาพแฝงเร้น ที่จะเป็นปัจจัยช่วยสนับสนุนการเป็นพื้นที่ท่องเที่ยวของชุมชนแห่งนี้ อีกประการหนึ่งด้วย

การท่องเที่ยวระดับชุมชนจะประสบความสำเร็จได้ ก็ต้องพึ่งพิงทุนทางสังคมที่เข้มแข็ง การท่องเที่ยวระดับชุมชนไม่สามารถจัดขึ้นได้โดยปราศจากความร่วมมือของสมาชิกชุมชน เพราะการท่องเที่ยวประเภทนี้ต้องอาศัยการขายวิถีชีวิตและวัฒนธรรมประเพณี การสร้างและรักษาทุนสังคมมีต้นทุนส่วนบุคคลนั้นคือ ทุกคนต้องเสียสละแรงงาน เวลา หรือแม้แต่ทรัพย์สินส่วนบุคคล ดังนั้นความต่อเนื่องหรือยั่งยืนของทุนสังคมจึงขึ้นอยู่กับคุณค่าร่วมกันและความไว้วางใจซึ่งกันและกันของเหล่าสมาชิก (Mingsarn Kaosa-ard, 2012)

ประชาชนในพื้นที่อำเภอพนสนิมคม มีความกลมเกลียวเหนียวแน่นกันในการมีส่วนร่วมทำกิจกรรม การงานประเพณีต่างๆ ของชุมชนอยู่เสมอ จะเห็นได้จากการจัดงาน งานประเพณีแห่เทียนพรรษา งานลอยกระทง งานทำบุญตักบาตรในวันพระใหญ่ต่างๆ งานบุญกลางวัน งานเทศกาลไหว้พระจันทร์ งานเทศกาลกินเจ งานประเพณีสงกรานต์ ฯลฯ ซึ่งจะได้รับความร่วมมือจากทุกภาคส่วน ทั้งภาครัฐ เอกชน และประชาชนในพื้นที่เป็นอย่างดี ทำให้การจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมและงานประเพณีต่างๆ จึงมีขึ้นเป็นประจำทุกปีไม่ได้ขาด การร่วมลงทุนลงแรงกันของทุกภาคส่วนรวมถึงประชาชนในอำเภอพนสนิมคมคือส่วนหนึ่งในการสร้างสินค้าท่องเที่ยวให้กับชุมชน โดยเป็นสินค้าท่องเที่ยวที่เกิดจากการลงทุนลงแรงร่วมกัน (Collective Action) ซึ่งถือได้ว่าเป็นทุนทางสังคม (Social Capital) ที่ชาวบ้านร่วมแรงร่วมใจกัน

จัดขึ้นมาโดยมิได้หวังผลเชิงพาณิชย์ แต่นักท่องเที่ยวได้รับประโยชน์จากการมาเข้าร่วมกิจกรรม (Mingsarn Kaosa-ard, 2012)

สรุปผล

อำเภอพนสนธิคมแม้จะเป็นอำเภอที่ค่อนข้างอยู่นอกเส้นทางการท่องเที่ยวภาคตะวันออก อีกทั้งยังไม่มีพื้นที่ชายทะเลอันเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยวโดยมาก ทว่าเป็นพื้นที่ที่มีทรัพยากรการท่องเที่ยวในด้านอื่นที่น่าสนใจอยู่เป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งทรัพยากรท่องเที่ยวประเภทประวัติศาสตร์ ซึ่งแม้จะกระจัดกระจายอยู่ในหลากหลายตำบล แต่ก็สามารถเข้าถึงได้โดยสะดวกด้วยมีถนนตัดผ่านตลอดทุกพื้นที่ ช่วยอำนวยความสะดวกในการออกแบบเส้นทางท่องเที่ยวสามารถเชื่อมต่อได้หลายตำบล อีกทั้งการเดินทางจากกรุงเทพฯก็ใช้ระยะเวลาไม่นาน ในส่วนของทรัพยากรท่องเที่ยวประเภทศิลปวัฒนธรรม ประเพณีและกิจกรรม ก็มีกำหนดการจัดงานที่เกิดขึ้นในช่วงเดือนต่างๆ ของแต่ละปีค่อนข้างชัดเจน ง่ายแก่การประชาสัมพันธ์ให้นักท่องเที่ยวที่สนใจได้เลือกมาเที่ยวชมได้ไม่ยากนัก ตลอดจนความสามัคคีร่วมแรงร่วมใจกันของคนในชุมชน ทำให้พนสนธิคมน่าจะเมืองที่มีศักยภาพในการพัฒนาเป็นพื้นที่ท่องเที่ยวที่น่าสนใจในอนาคตได้เป็นอย่างดี

References

- Amorn Praphan. (2011). **Guidelines for Local Museum Establishment: A Case Study of Naphrathat Sub-district, Panasnikom District, Chonburi Province.** Faculty of Political Science and Law, Burapha University.
- Anchalee Khongthong. (2010). **Model of Professional Development Wicker in Phanatnikom District, Chonburi.** Department of Public Administration, College of Local Administration, Khon Kaen University.
- Baramee Lerdpaisan. (1999). **Livable City Project: Case Study of Phanat Nikom Municipality.** Graduate School of Public Administration, Burapha University.
- Boonlert Jittangwattana. (2005). **Tourism Industry.** Bangkok: CP Book Standard.
- Kalyanee Boonkird et al. (2006). On the Population Ecology of Lyle's Flying Fox, *Pteropus Lylei*, at Wat Pormmawas, Chon Buri Province. *Wildlife Yearbook*, 7, 147–155.
- Kham Bunnag. (1961). **Royal Historical Record of King Rama II Volume 2.** Bangkok: Printing House of the Teacher's Council.
- Luo, H. & Ma, L. (2004). **The Strengthened Concept of Dai People's Identity in the Tradition Culture Co-existence and Conflict: the Research of Dai Theme Parks.** Paper presented at the International Conference on Impact of Globalization, Regionalism and Nationalism on Ethnic Peoples in Southeast Asia. Social Research Institute, Chiang Mai University, on 15–17 November.

- Mingsarn Kaosa-ard. (2012). **Tourism from Policy to Grassroots**. 2nd ed. Bangkok: Public Policy Studies Institute.
- Ministry of Culture. (1940). **Story of Phanat Nikom. Cremation Books of Thaw Boonchan Thummanon, April 4, 1940, Wat Debsirindrawas Ratchaworawihan**. Bangkok.
- Patcharin Rujiranukul. (2013). **The Inheritance Process and Guidelines to Preserve Local Wisdom: A Case Study of Riddle Game in Phanatnikom, Chonburi**. Rambhai Barni Rajabhat University.
- Somdul Thamnao & Khongsak Saiaram. (2003). **Phra Phanatsabodee at Phanat Nikom**. Chonburi.
- Somdul Thamnao. (2009). **Legend of Phra Rot-Meree at Phanat Nikom**. Chonburi: Kamonsilp.
- Somdul Thamnao. (2013). **Legend of Phra Rot-Meree: Guide Book for Field Visit in Phanat Nikom since Intaphat Nakorn and Phra Rot Ancient City**. Chonburi: Kamonsilp.
- Sujit Wongthes. (2016). **Laotian in Phanat Nikom Help Defeated Chinese Secret Society**. Retrieved October 28, 2017, from <http://www.matichon.co.th/news/140981>
- Sujit Wongthes. (2016). **Phra Phanatsabodee of Phra Rot Ancient City, Who Has Seen the Real One?** Retrieved October 27, 2017, from <https://www.matichon.co.th/news/155040>
- Thailand Tourism Directory. (n.d.). **Wat Khok Phanom Di**. Retrieved from <http://thailandtourismdirectory.go.th/en/info/attraction/compare/itemid/2311>